

Вікторія ЧОРНА

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

Ключові слова: діалогічна культура,
майбутні вчителі, початкова школа, про-
фесійна готовність, діалог, взаємодія
між здобувачем та викладачем.

Готовність майбутніх учителів до формування діалогічної культури учнів в умовах трансформації системи є достатньо актуальним питанням, зважаючи на недостатню його розробленість у сучасній педагогічній науці. У статті уточнено поняття «діалогічна культура» та висвітлено умови її формування в умовах суб'єкт-суб'єктної профільної освіти.

УДК [378.091.212:373.3]:37.064.3
DOI 10.31392/NPU-VOU.2021.3(82).07

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

© Чорна В., 2021

Зважаючи на інтенсивний характер та швидкий темп трансформації вищої системи освіти в Україні, її орієнтацію на інтегрований підхід до викладання навчальних предметів у загальноосвітніх закладах, питання професійної готовності до формування ціннісної складової майбутнього вчителя набуває особливого значення. Трансформація підходів до організації процесу навчання у школах сьогодні потребує переосмислення сучасними науковцями, методологами та практиками, які безпосередньо здійснюють підготовку майбутніх учителів у профільних закладах вищої освіти. На сьогодні зміни розпочалися з початкової школи, тому у фокусі дослідження насамперед має бути процес підготовки саме її майбутніх фахівців.

Метою дослідження є уточнення поняття «діалогічна культура майбутнього вчителя» та з'ясування її ролі як одного із структурних компонентів професійної підготовки.

Сучасна вища педагогічна освіта неодмінно має враховувати потреби часу і сучасного суспільства та окреслити шляхи формування вчителя, що здатен до діалогу

з дитиною, тим самим забезпечивши її комфортний соціальний та культурно-освітній простір.

З цією метою, на нашу думку, спочатку необхідно визначити суть поняття «діалогічна культура», його складники та особливості діалогічної культури майбутнього вчителя початкової школи.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що до тлумачення терміна «діалогічна культура» єдиного підходу серед фахівців немає.

Отже, для його уточнення необхідно спочатку визначити зміст понять «педагогічна взаємодія», «культура» та з'ясувати їх роль у структурі професійної готовності.

Для формування поняття «діалогічна культура» у здобувачів вищої освіти ключовим є питання налагодження суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії в системі «викладач – здобувач вищої освіти».

Це має відбуватися за допомогою трьох рівнозначних складників: емоційний, організаційний та інструктивно-навчальний (рис. 1).

Схематично це можна зобразити так:

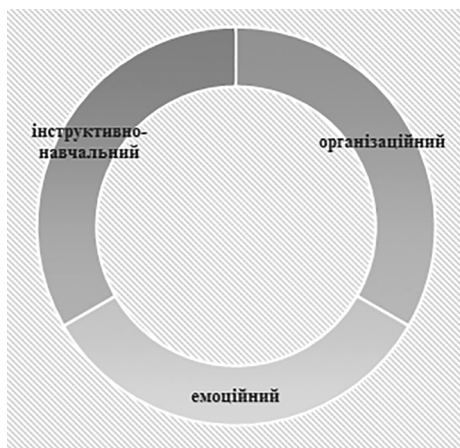

Рис. 1. Складники педагогічної взаємодії у профільному ЗВО

Емоційний складник забезпечує підтримку психологічно комфортних стосунків у мікросоціумі навчальної групи та відчуття задоволення від навчання у здобува-

чів, почуття комфорту при взаємодії з викладачем.

Цей складник забезпечується: *позитивним мікрокліматом* (у здобувачів є відчуття насолоди та емоційного зв'язку з викладачем та одногрупниками); *негативним мікрокліматом* (можливість вираження негативних емоцій та власного ставлення здобувачів до тієї чи іншої проблеми); *чутливістю вчителя* (своєчасна та адекватна реакція викладачів на академічні та емоційні потреби учнів); *підтримкою ініціатив здобувачів* (діяльність викладача спрямована, насамперед, на інтереси, освітні потреби здобувачів).

Організаційний складник визначається способами, за допомогою яких викладачі допомагають студентам розвивати навички саморегуляції, передбачає забезпечення отримання максимальних знань кожного навчального дня та підтримку інтересу до навчально-пошукової діяльності.

Навички контролю поведінки здобувачів – контроль з боку викладачів, що передбачає попередження та переформатування поведінки здобувачів у разі порушення її норм.

Продуктивність – організація освітнього щоденного процесу таким чином, щоб максимально ефективно використати часовий та дидактичний його ресурс.

Формат навчальної діяльності – залучення здобувачів до форм роботи, які полегшують та роблять процес професійного зростання більш ефективним та максимально легким.

Інструктивно-навчальний складник передбачає: підтримку викладачем пізнавальної діяльності здобувача та підвищення рівня його діалогічної взаємодії з іншими членами мікросоціуму шляхом формування в них діалогічної культури. Натомість це передбачає розробку концепції розвитку (викладач використовує навчальні дискусії та заходи для пропагування навичок креативного мислення); наявність якісного двостороннього зв'язку між викладачем та студентом (викладач за допомогою взаємодії із здобувачами переко-

нє в необхідності ґрунтовної професійної підготовки); моделювання комунікативних ситуацій (використання викладачем навчальних ситуацій для формування та стимулювання мовленнєвого розвитку здобувачів).

Беручи до уваги вищезазначене, вважаємо, що формування діалогічної культури на даному етапі нашого дослідження потребує з'ясування контенту цієї дефініції.

Так, на думку фахівців, діалогічна культура або культура діалогу – це «інтегративна особистісно-діяльнісна якість, сформованість якої забезпечує переклад будь-якої ситуації спілкування на гуманістичний, творчий, смислопошуковий рівень; забезпечується сформованістю певного набору особистісних і діяльнісних характеристик; проявляється в особистісному і професійному досвіді; розвивається в рамках професійної освіти і професійної діяльності, виступає як важлива характеристика і необхідна умова професіоналізму в професіях класу “людина – людина” і “людина – група”, визначає ефективність професійної діяльності фахівця і опосередковує його особистісно-професійний розвиток» [1]

Для нашої статті цікавою є думка Г. Дьяконова про те, що поняття «діалог» (а отже, і діалогічна культура) має розумітися не тільки як комунікативне утворення, але й як утворення міжлюдської та міжособистісної взаємодії членів соціуму на певному етапі їх розвитку [1, с. 8–9].

Отже, для того щоб налагодити стосунки із студентами, викладач, насамперед, має показувати своє шанобливе ставлення до студентів; пропонувати студентам допомогу (наприклад, своєчасні відповіді на запитання, надання необхідної підтримки) у досягненні навчальних цілей; знати та демонструвати власні знання про інтереси, емоційні особливості та академічний рівень кожного студента; показувати не лише позитивні, але й негативні емоції, проте не до студентів, а до їх вчинків; заохочувати здобувачів бути толерантними один до одного.

У контексті професійної підготовки діалогічна культура має розглядатись не лише

як сформовані уявлення про прийнятні комунікативні норми, але й як інструмент для формування та обміну професійним компетентностями шляхом коректно побудованої взаємодії «викладач – здобувач» та «здобувач – здобувач».

На нашу думку, високоефективна співпраця між усіма учасниками процесу можлива, коли:

- всі учасники можуть мотивувати один одного;
- студенти/викладачі отримують активний розвиток у всіх сферах діяльності – комунікативні навички, особистісні якості, робота в ефективній команді тощо;
- завжди є тісний зв'язок між членами колективу та викладачем;
- теми дослідження є актуальними та цікавими;
- контролюється кожен крок роботи,
- усуваються труднощі та непорозуміння під час навчання;
- усувається психологічний бар'єр під час навчання, який може виникнути з різних індивідуальних причин;
- обов'язки та ролі розподіляються відповідно між учасниками освітнього процесу.

Діалогічна культура є не просто обов'язковою умовою самовизначення та самореалізації особистості в соціумі, але й структурною складовою професійної готовності майбутніх учителів. Саме тому викладачеві під час конструювання навчально-виховного процесу важливо враховувати кілька дидактичних умов.

1. «Чути» думку здобувача

Здобувач має брати активну участь в організації освітнього процесу, тим самим забезпечуючи його ефективність. Така практика сприяє вільному висловленню власних думок здобувачів та допоможе викладачу зрозуміти, що важливого можливо він не врахував при створенні освітнього середовища. Так само викладач показує значущість думки кожного здобувача, що, своєю чергою, позитивно впливає на їх професійну самооцінку.

На думку фахівців, зокрема П. Еліота, викладач має стимулювати студентів до

обміну досвідом, толерантному ставленню до внеску кожного з членів колективу під час парної, групової роботи з однокурсниками. Так, наприклад, перед важливим іспитом викладач пропонує студентам оцінити свою роботу, тобто поглянути на власні здобутки з критичного погляду та толерантно висловити свою позицію. Таким чином, учні розуміють, що вони навчаються у толерантній атмосфері і навіть якщо вони припускаються якоїсь помилки, то нічого страшного в цьому немає.

У контексті сказаного, на нашу думку, є також важливо дати зрозуміти здобувачеві, що якщо він захоче поділитися своїми думками, то вони будуть почуті й обов'язково вислухані, крім того, якщо хтось з учнів у класі виступить, то його також буде вислухано. При чому не просто вислухані. Цього можна досягти власним прикладом викладача та нагадуванням студентам про правила поведінки (якщо хтось перебиває або заважає під час виступу).

Важливим інструментом «для атмосфери сприйняття» в аудиторії є виконання індивідуальних та групових дослідницьких проєктів.

Дозвольте студентам створювати роботи в різних засобах масової інформації. Ця практика також заохочуватиме здобувачів висловлювати свої знання способами, які найбільш ефективні для них.

На нашу думку, необхідно давати студентам вибір при обранні власного дослідження. Допитливість – одна з важливих рис особистості. Тому задовольнивши її в майбутніх учителів під час професійного навчання, викладач сприятиме розвитку педагогічної творчості майбутніх учителів, що своєю чергою дасть змогу побудувати якісну освітню, а в майбутньому – професійну траєкторію для кожного здобувача.

Для ефективності реалізації цієї умови важливо створити таке середовище в класі, яке б заохочувало відкрите, чесне висловлювання та поважне слухання здобувачів.

2. Формувати професійні та загальні компетентності майбутнього вчителя

Під час професійної підготовки майбут-

ніх учителів початкової школи програма повинна бути побудована на дослідницькому, практико-орієнтованому та компетентнісному підходах; на засадах формування як вузькоспеціальних (*hard skills*), так й універсальних компетентностей (*soft skills*).

Hard skills (тверді навички) діють у межах педагогічної професії, їх мета забезпечити формування навичок вирішувати типові завдання, що характерні для певної сфери. Для вчителя початкової школи *hard skills* є:

- наявність методологічних, психолого-педагогічних та спеціальних знань з початкової освіти;
- уміння адаптувати й модифікувати окремі навчальні матеріали;
- уміння застосовувати в практиці найефективніші форми, засоби, методи і прийоми, а також спеціальні педагогічні технології;
- уміння створювати освітнє середовище на уроках та в позаурочній діяльності таким чином, щоб його навчальний, виховний та розвивальний потенціал був найбільш оптимальним для кожної дитини відповідно до її віку;
- навичка формувати й розвивати вміння оцінних суджень молодших школярів у процесі сприймання навчального матеріалу.

На думку Смагіної Т., Шуневич О. до «*soft skills*» можна віднести [6; 7]:

- *комунікацію*: уміння слухати й чути; аргументування й переконання; створення зв'язків; ведення переговорів; проведення презентацій; самопрезентація; публічні виступи; командна взаємодія;
- *саморегуляцію*: керування власними емоціями; управління стресом; управління власним розвитком; планування і цілетворення; тайм-менеджмент; рефлексія; використання зворотного зв'язку;
- *ефективне мислення*: проєктне мислення; обдумування і прийняття рішень; пошук і аналіз інформації; креативне мислення; логічне мислення; стратегічне мислення;
- *управління*: мотивування; наставни-

цтво; контроль реалізації завдань; ситуаційне лідерство; делегування; надавати поради та рекомендації батькам, колегам; організувати навчальну взаємодію, зворотного зв'язку; організувати співпрацю, залучення учасників освітнього процесу; спрямовувати діяльність учасників творчих груп; управління проектами.

Інакше кажучи, контент сучасної освіти вчителів початкової школи має забезпечувати формування не лише професійної, але й загальної складової особистості. На нашу думку, це можливе лише за умови (не тільки під час вивчення окремих дисциплін) включення до навчального процесу семінарів, workshops, акцій, конференцій з актуальних питань: екологічних, морально-духовних, етичних та ін. До того ж такі заходи є важливим інструментом для формування діалогічної культури здобувачів, оскільки забезпечує комфортні умови спілкування між собою.

3. Розвиток критичного професійного мислення майбутнього вчителя

Першочергове завдання викладача – забезпечувати здобувачів інформацією з першоджерела для формування його неупередженого ставлення, а значить, студент матиме змогу творчо підійти до вирішення тієї чи іншої ситуації.

Наприклад, дискусії про «плюси» та «мінуси» інклюзивної освіти можуть стати поштовхом для обговорення з ними тем ментального здоров'я або морально-духовного характеру.

Отже, схематично формування діалогічної культури майбутніх учителів можна зобразити так (рис. 2):

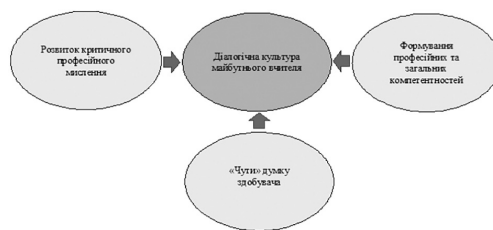

Рис 2. Фактори формування діалогічної культури майбутніх учителів

Підсумовуючи, можемо зазначити, що готовність до формування діалогічної культури молодших школярів є однією з важливих умов професійного зростання майбутніх учителів початкової школи. Діалогічну культуру трактуємо як співвідношення елементів освітнього простору з метою вирішення певних педагогічних задач та проблем, визнання прав і свобод один одного. Адже діалогічна взаємодія спрямована на формування викладачем такого освітнього середовища, що сприяло б комфортному творчому розвитку особистості майбутнього вчителя.

Отже, є всі підстави стверджувати, що саме готовність майбутніх учителів до формування діалогічної культури молодших школярів сприятиме використанню діалогічної культури як інструменту для побудови ефективного освітнього процесу в початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джоган В. Культура діалогу як основна характеристика якості професійного спілкування майбутніх психологів. URL: <http://surl.li/ukxg>
2. Наказ МОН від 15.01.2018 № 36 «Про затвердження Типової освітньої програми організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти». URL: <http://surl.li/ukxs>
3. Нова Українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainskashkola>.
4. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: монографія / авт. кол.: Лук'янова Л., Сіга-

REFERENCES

1. Djogan V. (2017) Kultura dialogu iak osnovna harakterustuka jakosti profesiinogo spilkuvania maibutnih psychologiv [The culture of dialogue as the main characteristic of the quality of future psychologists' professional communication]. URL: <http://surl.li/ukxg> (in Ukrainian)
2. Nakaz MON vid 15.01.2018 № 36 «Pro zatverdjenja Tipovoi osvithnoi program organizacii i provedennia pidvushenia kvalifikacii pedagogichnih pracivnikiv zakladamu pisladiplomnoi pedfogichnoi osvitu». [Order of the Ministry of Education and Science «About the statement of the Standard educational program of the organization and carrying out advanced training of pedagogical workers by

ева Л., Аніщенко О. та ін. Київ: Педагогічна думка, 2012. 272 с.

5. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18#Text>

6. **Смагіна Т. М.** Зміщення акцентів з hard skills на soft skills в підвищенні професійної компетентності педагогів у системі післядипломної освіти // Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти регіону: збірник матеріалів конференції / за ред. О. В. Пастовенського. Житомир, 2017. С. 18–21.

7. **Шуневич О. М.** Фасилітативний підхід як умова трансформаційного навчання вчителів у післядипломній освіті // Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти: матеріали I Всеукраїнської заочної наук.-практ. конф. / Навчально-науковий інститут права НУВГП. Рівне, 2018. С. 219–224.

postgraduate pedagogical education establishments]. URL: <http://surl.li/ukxs> (in Ukrainian)

3. Nova Ukrainka skola: konceptualni zasadu reformuvannia serednioi skolu. [New Ukrainian school: conceptual bases of secondary school reform]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola> (in Ukrainian)

4. Osvita doroslukh: teoretuchni s metodologichni zasadu: monografia (2012). [Adult education: theoretical and methodological principles] / avt. col.: Lukianova L., Sigaeva L., Anischenko O. ta in. Kyiv: Pedagogical mind. 272 p. (in Ukrainian)

5. Profesiynui standart «Vchutel pochatkovuh klasiv zakladu zagalnoi serednioi osvitu». [Professional standard «Primary school teacher of general secondary education». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18#Text> (in Ukrainian)

6. **Smagina T. M.** (2017) Zmishennia akcentiv z hard skills na soft skills v pidvushenni profesiinoi kompetentnosti pedagogiv u systemi pisliadiplomnoi osvity. [Shifting the emphasis from hard skills to soft skills in improving the professional competence of teachers in the system of postgraduate education] // Rozvutok profesiinoi kompetentnosti pedagogiv y systemi pisliadiplomnoi osvity regiony: zbirnik materialiv konferencii / za red. O. V. Pastovenskogo. Zutomyr, pp. 18–21. (in Ukrainian)

7. **Shynevich O. M.** (2018) Facilitivnii pidhid iak umova transformaciinogo navchannia vchuteliv y pisliaduplornii osviti. [Facilitative approach as a condition of transformational teaching of teachers in postgraduate education] // Suspilni discipline iak zasib formuvannia civilizaciinoi kompetentnosti zdobuvachiv osvitu: Materialu Vseukrainskoi zaochnoi naukovoї coferencii / Navchalno-naukovii institute prava NUVGP. Rivne, pp. 219–224. (in Ukrainian)